

Op weg met VOS en MOF

Inzichten uit onderzoek over jeugdhulp en jeugddelinquentie voor beleid en praktijk

Jeugdrechtmodellen in theorie en praktijk. Een empirisch onderzoek naar het discours en de praktijk van Belgische jeugdrechters

Eef Goedseels

Onderzoeker aan het NICC en vrijwilliger wetenschappelijk medewerker bij de onderzoekslijn jeugd van het Leuvens Instituut voor Criminologie (LINC)

Eef.Goodseels@just.fgov.be

eef.goodseels@just.fgov.be, eef.goodseels@law.kuleuven.be

Inleiding

In het onderzoek zijn we vertrokken van vijf (theoretische) jeugdrechtmodellen waaronder het beschermings-, sanctie- en herstelmodel, waarbij elk model staat voor een andere kijk op criminaliteit, plegers van criminaliteit en de aanpak ervan. Er werd ook uitgegaan van de vaststelling dat de Belgische Jeugdwet zeer hybride is en elementen bevat uit verschillende modellen.

Vandaar de centrale onderzoeksvraag: hoe zit het in de dagelijkse beslissingspraktijk van Belgische jeugdrechters? Wat zijn hun achterliggende visies en percepties? En bij welk jeugdrechtmodel - of modellen - sluiten deze al dan niet aan?

Om dit te achterhalen werd een kwalitatief onderzoek uitgevoerd. Tien Belgische jeugdrechters werden bevestigd en geobserveerd over hun beslissingspraktijk in een aantal reële zaken (tachtig zaken in totaal). Telkens werd voor elke zaak het jeugdrechtbankdossier ingekeken, de zitting geobserveerd, de jeugdrechter (kort na de zitting) bevestigd en werd - tot slot - ook de beschikking of het vonnis opgevraagd. Het gebruik van verschillende onderzoeksmethoden liet toe om niet alleen een zicht te

krijgen op wat jeugdrechters zeggen, maar ook op wat ze effectief doen en niet altijd zo gemakkelijk onder woorden kunnen brengen.

Een mix van modellen

Het onderzoek wijst uit dat het discours en de praktijk van Belgische jeugdrechters zich in hoofdzaak laten kenmerken door elementen uit het beschermingsmodel, aangevuld met elementen uit het sanctie- en in beperkte mate ook het risicomangementmodel. Beperkt in die zin dat jeugdrechters altijd, zij het vaak impliciet, een inschatting maken van het risico op herval, maar er daarentegen geen sprake is van (gerechtelijke) experten die aan risicotaxatie doen, noch van interventies die zo effectief mogelijk zijn in termen van criminaliteitspreventie.

Veel bescherming

Het discours en de praktijk van Belgische jeugdrechters sluiten in de eerste plaats sterk aan bij het beschermingsmodel. Dit blijkt onder meer uit het feit dat de centrale focus van de jeugdrechters, naar eigen zeggen, uitgaat naar de jongere, die in hoofdzaak gepercipieerd wordt als iemand met problemen. Er wordt bijna standaard een maatschappelijk onderzoek gevraagd om zicht te krijgen op een mogelijke achterliggende problematiek. Maatregelen worden - conform de wet - opgelegd voor een bepaalde duur, maar bij afloop worden ze al dan niet verlengd in functie van de evolutie van de jongere, een boodschap die de jongere vaak ook meekrijgt op de zitting *“en dan zien we wel”*. Ook de rechtswaarborgen zijn beperkt gewaarborgd. Formeel worden jongeren steeds bijgestaan door een advocaat, maar als gevraagd wordt wiens inbreng van belang was bij het nemen van een beslissing, wordt zeer weinig naar de inbreng van de advocaat verwezen. Meerdere jeugdrechters benadrukken dat de rol van de advocaat van een minderjarige toch enigszins anders is dan bij een volwassene, getuige het volgend citaat: *« Mais c'est un rôle plus particulier à la jeunesse parce que c'est défendre le jeune, mais non pas comme on défend un adulte devant un tribunal correctionnel. C'est viser l'intérêt du mineur qui parfois ne correspond pas à ce que le mineur souhaiterait »*. Ook het hoorrecht is formeel gewaarborgd. Jongeren worden steeds gehoord, maar eerder beperkt. De jeugdrechter baseert zich voor zijn beslissing in hoofdzaak op het verslag van de sociale dienst en andere diensten en voorzieningen die informatie aanreiken over de jongere en/of zijn familiale context. Jeugdrechters nemen het ook niet altijd zo nauw met het vermoeden van onschuld. In de voorlopige fase worden zeer vaak ingrijpende (beschermende) maatregelen genomen op het moment dat de schuld van de jongere nog niet vaststaat.

Maar ook sanctie

Het discours en de praktijk van Belgische jeugdrechters laten zich in de tweede plaats ook kenmerken door elementen uit het sanctiemodel. Jongeren moeten immers voor de jeugdrechter verschijnen naar aanleiding van feiten waarop, aldus de jeugdrechters, een signaal moet volgen. Er wordt van hen, naar eigen zeggen, ook verwacht dat ze een reactie op de feiten geven en duidelijk maken dat bepaald gedrag in de samenleving niet getolereerd wordt. Maatregelen of 'sancties' worden dan ook niet alleen opgelegd met het doel de jongere te helpen, begeleiden, beschermen, op te voeden en/of te behandelen, maar ook als reactie op de feiten, met als doel de norm duidelijk te stellen en de jongere tot meer inzicht te brengen, althans in het hoofd van de jeugdrechter. Uit de observaties blijkt dat jeugdrechters niet altijd even transparant zijn over het doel - of de doelen - die ze met de opgelegde maatregel beogen, noch op de zitting, noch in de beschikking of het vonnis. Conform het sanctiemodel worden jongeren ook verantwoordelijk geacht voor de feiten die ze plegen. Hun onderliggende

problemen kunnen de feiten wel kaderen of plaatsen, maar rechtvaardigen ze niet, een boodschap die de jongere vaak meekrijgt op de zitting. De jeugdrechters stellen zich wel de vraag of jongeren voldoende 'beseffen' waar ze mee bezig zijn en wat de gevolgen van hun daden zijn, niet alleen voor het slachtoffer, maar ook voor zichzelf en hun ouders, wat onder meer toegeschreven wordt aan het feit dat ze nog jong en in ontwikkeling zijn. Het wordt als één van de taken van de jeugdrechter gezien om jongeren hierop te wijzen en hen te 'leren' zich verantwoordelijk(er) te gedragen. En hoewel jongeren verantwoordelijk geacht worden voor de feiten die ze plegen, worden ze zelden aangesproken om hun verantwoordelijkheid actief op te 'leren' nemen met betrekking tot de gevolgen van hun daden. Er wordt zelden een geschreven project of een herstelrechtelijk aanbod gedaan. Van de jongeren wordt vooral verwacht (geëist) dat ze hun medewerking aan de opgelegde hulp verlenen. De maatregel en/of sanctie is dan ook geen proportionele en duidelijk afgebakende reactie op de feiten, maar duurt zolang er onderliggende problemen zijn.

Naar gescheiden trajecten voor MOF en VOS?

Helpen, maar ook sanctioneren. Maatregelen die tegelijk ook sancties zijn. Het kompas lijkt verschillende kanten tegelijk uit te slaan, wat leidt tot heel wat onduidelijkheid en onzekerheid en ook vergaande implicaties heeft voor de rechtswaarborgen van jongeren. De vraag stelt zich dan ook of er niet gedacht moet worden aan gescheiden MOF- en VOS-trajecten met enerzijds een pad dat een constructieve en proportionele reactie inhoudt op de feiten, en anderzijds een pad dat staat voor recht op hulp, waarbij het welzijn van de jongere een gemeenschappelijke leidraad vormt.

Mijn vaststellingen

HELPEN MAAR OOK SANCTIONEREN, MAATREGELEN DIE TEGELIJK OOK SANCTIES ZIJN

→ De gevolgen hiervan zijn:

- Onduidelijkheid voor de jongere onder meer over duur en doel(en) van de opgelegde maatregel (of sanctie)
- Beperkte rechtswaarborgen
  - Proportionaliteit: maatregelen of sancties die duren zolang er onderliggende problemen zijn en die niet in verhouding staan tot de gepleegde feiten
  - Hoorrecht: er wordt vooral geluisterd naar de stem van de sociale dienst en andere professionelen die informatie verschaffen over de jongere en/of zijn familiale context
  - Rechtsbijstand: beperkte rol voor advocaat, waarvan verwacht wordt dat hij/zij mee nadenkt wat in het belang van de jongere is
  - Vermoeden van onschuld: ingrijpende sancties of maatregelen op het moment dat de schuld van de jongere nog niet bewezen is
- Dubbelzinnige houding tav jongeren: wel verantwoordelijk voor feiten, maar geen of weinig kansen om verantwoordelijkheid op te 'leren' nemen
- Sterke focus op jongere maakt dat het slachtoffer in de kou blijft staan (zelden herstelrechtelijk aanbod of geschreven project)

Mijn aanbevelingen

- Gescheiden MOF- en VOS- trajecten waarbij het WELZIJN van de jongere een gemeenschappelijke leidraad vormt
  - Enerzijds een pad of traject dat een constructieve en proportionele reactie inhoudt op de feiten, met als doel de norm duidelijk te stellen en de jongere tot meer inzicht omtrent de feiten te brengen
  - Anderzijds een pad of traject dat recht op hulp inhoudt, met maximale kansen voor hulp in een vrijwillig kader, met als doel tegemoet te komen aan mogelijke (ervaren) onderliggende problemen
- Wat de sanctie of reactie op de feiten betreft
  - Sancties zijn van bepaalde duur en kunnen slechts om uitzonderlijke redenen verlengd worden
  - Sancties kunnen enkel als de schuld van de jongere bewezen is
  - Voorkeur voor herstelgerichte reacties waarbij ook het slachtoffer een plaats krijgt en de jongere de kans krijgt om zelf verantwoordelijkheid op te 'leren' nemen (daarin ondersteund en rekening houdend met eigen mogelijkheden)
  - Duidelijke en verstaanbare communicatie over de duur en doelen van de opgelegde of voorgestelde reactie, zowel op de zitting, als in de beschikking of het vonnis
- Meer oor voor de stem van de jongere (zie ook Leen Cappon)
- Erkenning van jeugdadvocaten
  - Die de stem van de jongere vertegenwoordigen
  - Die waken over zijn rechten
  - Die (zo) andere partijen tot meer professionaliteit dwingen en ook bijdragen tot het regelen van ieders macht

Referenties

Goedseels, E., Vervaeke, G. (prom.), Put, J. (coprom.) (2015). *Jeugdrechtmodellen in theorie en praktijk. Een empirisch onderzoek naar het discours en de praktijk van Belgische jeugdrechters*. Proefschrift. KU Leuven (onuitgegeven).